

A Korall körkérdése a társadalomtörténet-írás helyzetéről 2.

A társadalomtörténet-írás helyzetét vizsgáló anketünk második körében külföldi társadalomtörténészeket kértünk fel gondolataik kifejtésére. Esetükben némileg másként jártunk el: arra kértük őket, hogy vagy kérdéseinkre válaszoljanak – akár szemezgetve belőlük –, vagy egy rövid esszében írják meg gondolataikat a hagyományos nemzeti történetírás és a mellette feltörekvő társadalomtörténet-írás viszonyáról, együttműködésük lehetőségeiről, konfliktusairól. Kérdéseink némileg különböznek a hazai kutatóknak feltettektől, illetve nem négy, hanem öt kérdésre szerettünk volna választ kapni. Ezek az alábbiak:

1. Egyetért-e azzal az értékelésünkkel, hogy a történettudomány egyes ágai közötti határok az utóbbi időben egyre kevésbé élesek? Vajon átmeneti jelenségről van szó, vagy egy komolyabb fordulat jeleként értékeli mindezt?

2. Nehezebbé válik-e ezáltal a társadalomtörténet területének meghatározása, vagy éppen így járulhat hozzá a társadalomtörténet az egyes részterületek integrálásához?

3. Mit tart a társadalomtörténet tulajdonképpeni területének és mely specifikus módszereket társít hozzá?

4. Miként ítéli meg a társadalomtörténet helyzetét, szerepét és legfontosabb feladatait hazájában és a nemzetközi történettudományon belül?

5. Miként látja a társadalomtörténet és a szomszédos társadalomtudományok viszonyának problematikáját?

Gerhardt Baumgartner

AZ OSZTRÁK TÁRSADALOMTÖRTÉNET HELYZETÉRŐL

Az osztrák társadalomtörténet helyzete és fejlődése szorosan összefügg a történeti társadalomtudomány német nyelvű országokban mutatkozó sajátosságával, ami az 1970-es években fejlődött ki, és a *Geschichte und Gesellschaft* című folyóirat 1975-ös alapításával tiszta koncepcióvá érlelődött. Az előszóban a német történeti társadalomtudományok feladatát a következőkben határozták meg: „[célunk] a társadalmi változások folyamatának és struktúrájának kutatása és bemutatása. Így előtérben kell állnia a társadalmi rétegződésnek, a politikai hatalom formáinak, a gazdasági fejlődésnek és a kulturális jelenségek a vizsgálatának, s emellett szem előtt tartandók a változás és stabilitás kérdései. A *Geschichte und Gesellschaft* túl kíván lépni a szokványos politikai és történeti dimenziókon. A mi munkánk leginkább a társadalomtörténeti megközelítésű politikatörténet művelése.”

A fenti megközelítésnek talán legszebb formája Ernst Bruckmüller tollából született, aki a *Sozialgeschichte Österreichs* című munkájában nyomon követi az osztrák történelem különféle politikai csoportjainak társadalmi hátterét.

A „politika társadalomtörténete” nézőpontból – Georg Iggers meghatározását idézve – a társadalomtudományok „politikai társadalomtörténeté” alakultak. Jürgen Kocka 1994-ben így írt erről: „...mint a társadalomtörténet egyik formája, mely a társadalmi és gazdasági körülményeket, a folyamatokat és döntéseket elemzi [...] az 1990-es évek politikai társadalomtörténetének figyelembe kell vennie a kulturális dimenziókat, a kulturális és társadalmi tudást, az embert, mint aki meghatározza és befolyásolja a politikát, és általában a tapasztalatok és elvárások történetének nagyobb fontosságot kell tulajdonítania [...] részben azoknak a kihívásoknak a hatására, amit a mindennapi élet történetének kutatása az elmúlt évtizedben elért.”

Reinhard Koselleck 1971-ben a történettudományt társadalomtudományként határozta meg, ennek ellenére a történeti antropológia fejlődéséről szóló vita a Német Történelmi Társulat 1984-es berlini konferenciáján a német társadalomtörténészek és a történeti antropológia képviselői között nyílt ellentétben jelentkezett, mely az évek során egyre mélyebb lett. Míg Kocka szerint a társadalomtörténet fő célja a politikai cselekvők vizsgálata, az 1993-as alapítású *Historische Anthropologie* című folyóirat tevékenysége spektrumát így határozta meg: „[feladatunk] azon tényezők vizsgálata, melyek magukba foglalják azokat az emberi cselekvéseket, melyek során az ember kialakítja saját ’világ’-át. Vizsgálat tárgyát képezi az is, ahogy az emberek egymással mint különálló személyekkel és mint egy társadalmi csoport tagjaival, vagy különféle nemek és generációk képviselőivel bánnak, továbbá az a mód, ahogy azt a környezetet kezelik, amit ’természet’-nek hívunk.”

A német nyelvű történetírás története során így aztán a politikai társadalomtörténet és a történeti antropológia külön utakon indult el.

Jóllehet a történelem és társadalomtudomány közti pontos viszony meghatározása Ausztriában is vita tárgyát képezte az 1970-es években, ekkor még nem volt a történeti antropológia képviselői és a történészek között akkora a szakadék. A történészek körében a viták inkább a mindennapi élet kutatásának kérdései és módszerei köré rendeződtek, melyet az 1984-es *Geschichte von unten* (történelem alulnézetben) és más hasonló kutatási projektek indítottak el. A vita résztvevői a bécsi Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte, a linzi Bolzmann Institut für die Geschichte der Arbeiterbewegung, a bécsi Bolzmann Institut für Historische Sozialforschung és kisebb mértékben a grazi egyetemről kerültek ki. A főbb témákat a salzburgi és a bécsi egyetem családtörténet (*Familiengeschichte*), „történelem alulnézetben” (*Geschichte von unten*), a munkásság története (*Arbeitergeschichte*) és a „Minőség és mennyiség – A történeti társadalomtudomány módszereinek praxisához” (*Qualität und Quantität – Zur Praxis der Methoden der Historischen Sozialwissenschaft*) elnevezésű projektjei ölelték fel. A grazi Karl Kaser és Karl Stocker 1992-ben támadást intézett az osztrák társadalomtörténet uralkodó irányvonala ellen *Clio’s Rache* (Klió bosszúja) címén, melyben megállapították: „ha az 1960-as és 1970-es évek a szociológia évtizedei voltak, mely segítséget nyújtott a történeti stúdióknak talpraállásához, a következő évtized a kulturális antropológiáé lesz!”

Más jelentős vita vagy ellentét nem alakult ki Ausztriában. Michael Mitterauer szerint ez annak köszönhető, hogy az osztrák történetírás soha nem kötelezte el magát szigorúan az állam és a társadalom makrostruktúráinak kutatása iránt, s mindig nyitott volt a mikrostruktúrák felé. Ebből következően nyitottabb volt az antropológiai módszerek és megoldások elfogadása iránt is. A másik tényezőre Helga Nowotny (Wiennese Institut für Wissenschaftstheorie und Wissenschaftsforschung) mutatott rá egy 1996-os interjúban. Szerinte az osztrák tudományosság az intellektuális eredmények terjesztése és cseréje területén megrekedt a 18. század színvonalán, amikor a tudósok féltek reagálni az új gondolatokra és kutatási eredményekre, s inkább a klientúra rendszerükre és hálózatukra összpontosítottak, hogy megőrizzék pozíciójukat – ez a helyzet nem segítette elő elméleti viták folytatását.

Az osztrák társadalomtörténet mai állapotát négy folyóirat vitái határozzák meg. A *Wiener Beiträge zur historischen Sozialkunde* szerkesztői történészek, a bécsi egyetem Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte munkatársai. A *L'Homme* a Historische Frauenforschung (nőtörténetírás) művelőit fogja össze, amely – Herta Nagl-Docekal szerint – a feminista historiográfiát *Geschlechtergeschichte*-ként fogja fel, azaz a nemek történeteként, nemcsak nő történetéről van tehát szó, hanem a nők történetéről a férfiak világában, vagy a nők alárendeltségének történetéről. A *Historische Anthropology* felöleli a folklórral együtt a kultúrtörténetet, a mindennapi élet történetét szorosan összekapcsolva a jelenkortörténettel, a nemek történetét és a családtörténetet, végül a történeti irányultságú etnológiát. Ezek a folyóiratok már nyíltan felvállalják a metodológia és kutatási gyakorlat elméleti kérdéseinek megvitatását, melyek a társadalomtörténet hagyományos megközelítéseiből hiányoznak. Ez vált programadó princípiumává az ÖZG – *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* – folyóiratnak is. A 'történettudományok' többes számú használata a folyóirat nevében már önmagában is jelzi a történeti tudományok sokszínűségének hirdetését, mely a folyóirat köteteiben a különböző, néha egymásnak is ellentmondó megközelítések és módszerek során mutatkozik meg.

A legérdekesebb jelenség a történészek, sőt néhány, ha nem az összes fenti folyóirat szerkesztőinek együttműködése. Néhányuk több folyóirat szerkesztői közt is szerepel, és gyakran több folyóiratban publikálnak. Ebben a négy periodikában zajlanak az osztrák társadalomtörténet elméleti jellegű vitái, és az adott tanulmány témája, vagy szűkebb értelemben vett tárgya határozza meg, hogy hol kerül közlésre.

Az osztrák társadalomtörténet mai helyzete hasonló a magyarországihoz, a fő cél elméleti viták folytatása és új megközelítések, módszerek átvétele. Jelen pillanatban ez a helyzet elősegíti az új megközelítések és módszerek egymásra találását. A társadalomtörténet tárgyának és módszereinek szigorú különválasztására, miként azt a feminista historiográfia társadalomantropológiája teszi, nem merül fel kísérlet Ausztriában, talán azért sem, mert egy ilyen különbségtételnek nincs intézményi háttere, s a kutatási területek határainak végleges kijelölésétől jelenleg semmi eredmény nem várható.

Bár a viták során a posztmodern kritika is megjelenik, a mai osztrák társadalomtörténet-írásban az egyesült fellépés, valamint a módszerek és elméleti megközelítések közös elfogadása az uralkodó tendencia.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Botz, Gerhard – Fleck, Christian – Müller, Albert – Thaler, Manfred (Hrsg.) 1988: *Qualität und Quantität. Zur Praxis der Methoden der Historischen Sozialwissenschaft*. Frankfurt–New York
- Kropf, Rudolf (Hrsg.) 1987: *Arbeit, Mensch, Maschine. Der Weg in die Industriegesellschaft*. Steyr
- Mitterauer, Michael – Sieder, Reinhard 1977: *Vom Patriarchat zur Partnerschaft. Zum Strukturwandel der Familie*. München
- Mitterauer, Michael 1997: From Historical Social Science to Historical Anthropology. In: Jovanovic, Miroslav – Kaser, Karl – Naumovic, Slobodan (eds.) *Between the Archives and the Field*. Beograd – Graz, 11–20.
- Nagl-Docekal, Herta 1993: Für eine geschlechtergeschichtliche Perspektive der Historiographiegeschichte. In: Küttler, Wolfgang – Rösen, Jörn – Schulin, Ernst (Hrsg.) *Geschichtsdiskurs. 1. Grundlagen und Methoden der Historiographiegeschichte*. Frankfurt am Main, 233–265.
- Nowotny, Helga – Müller, Albert 1996: Hybride Wissenschaftsforschung und Wissenschaftsgeschichte. *ÖZG – Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* 1. 119–134.
- Schmied-Kowarik, Wolfdietrich – Stangl, Justin (Hrsg.) 1993: *Grundfragen der Ethnologie. Beiträge zur gegenwärtigen Theoriediskussion*. Berlin
- Sieder, Reinhard 1994: Biographie und Geschichte (Editorial). *ÖZG – Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* 4. 453–456.
- Sieder, Reinhard – Steinert, Heinz – Talos, Emmerich (Hrsg.) 1995: *Österreich 1945–1995. Gesellschaft – Politik – Kultur*. Wien

Constantin Iordachi

(Közép-Európai Egyetem – Budapest)

TÁRSADALOMTÖRTÉNET A ROMÁN TÖRTÉNETÍRÁSBAN: ÖRÖKSÉG, ÚJ UTAK ÉS KIHÍVÁSOK

A második világháborút követő időszakban a nyugat-európai történetírás alapvető változásokon ment keresztül. Új társadalmi kategóriák jelentek meg, új kutatási területekkel és más diszciplínáktól kölcsönözött meta-teoretikus és módszertani szempontokkal bővült a történeti kutatás, és megkérdőjeleződtek a hagyományos történetírás fő tételei. Az ötvenes évek történetírását ennek következtében a „hagyományos történelem” és az „új történetírás” közötti viták határozták meg: míg az előbbi elutasította a természettudományos kutatási modellt és a tények értékelésében a jogtudományt tartotta modellértékűnek, addig az utóbbi a társadalomtudományokhoz közelített és kvantitatív módszereket és behaviorista modelleket alkalmazott a történeti kutatásban (a vitáról részletesen: Fogel – Elton 1983). A történelem e két típusát mind eltérő kutatási agendájuk, módszertani és intellektuális koncepciójuk, mind eltérő tárgyuk, a tény természetéről és a bizonyíték minőségéről vallott nézeteik megkülönböztették egymástól (Fogel – Elton 1983). E viták előterében az '50-es, '60-as években elterjedt társadalomtörténet állt. Melyek voltak a társadalomtörténet fő jellemzői? Számos szerző rámutatott már arra, hogy a „társadalomtörténet” meglehetősen „homályos” címszó; sokkal inkább olyan gyűjtőfogalom, amely elméleti feltételezések és módszertani gyakorlatok sokaságát takarja (Ritter 1986). A történészek közül sokan negatív meghatározással élnek, mikor azt hangsúlyozzák, ami nem része a társadalomtörténetnek (pl. „történelem a politika nélkül”), míg mások éppen befogadó jellege miatt, pozitív értelemben, „totális” történelemként s nem kizárólag a politika tanulmányozásaként értelmezik a fogal-

mat. Bár egyhangú tudományos elfogadottságnak a társadalomtörténet egyetlen használatban lévő definíciója sem örvend, az a tény általánosan elfogadott, hogy a társadalomtörténet felívelése szervesen kapcsolódott a behaviorizmushoz és annak kliometriai és kvantitatív megközelítésmódjaihoz, valamint a történelemmel és a szomszédos területekkel, az antropológiával, irodalomtudománnyal, pszichológiával, szociológiával és politikatudománnyal szövődő párbeszédhez. A társadalomtörténeti gyakorlatban ekkor hatalmas fordulattal a politikai események helyett a társadalmi-gazdasági struktúrák kerültek az érdeklődés középpontjába, és a történelmi módszerek terén a narratív technikákat a kvantitatív technikák és az interdiszciplináris értelmezési modellek váltották fel. A társadalomtörténet tehát mindig is „elméletben gondolkodott”, hiszen a társadalmi modellek és a történeti értelmezés típusainak tudatos és széleskörű alkalmazása jellemezte. Ezen kívül az elemzés fókusza a politikai elitekről szélesebb szociopolitikai csoportokra tágult, ami a társadalmak összehasonlító tanulmányozását ösztönözte mind mikro-, mind makroperspektívából (akár globális, akár regionális szinten).

Valójában a társadalomtörténeti gyakorlat a fent kiemelt jellegzetességektől eltekintve is heterogén volt, amit jól illusztrálnak a nemzeti historiográfiai iskolák alapvető különbségei. Franciaországban a történelem az *Annales* iskola három egymást követő generációjának intellektuális presztízse révén a társadalomtudományok között hegemónikus pozíciót vívott ki magának, nagy hatást gyakorolva a társadalom- és gazdaságtörténetre, valamint a kollektív mentalitások és az anyagi kultúra tanulmányozására. Marc Bloch a szomszédos társadalmak összehasonlító tanulmányozásának módszertanát dolgozta ki, Fernand Braudel pedig a történelem és szociológia újboli együttműködését és egy társadalomtudományos közös nyelv megalkotását ösztönözte (Bloch 1996, Braudel 1980). Emellett Braudel a mélystruktúrák és az általa *longue durée*-nek nevezett történelmi változás tanulmányozását is szorgalmazta a *histoire événementielle* rovására. Az *Annales* történészek harmadik generációja a populáris kultúra és a társadalom mély társadalmi és ideológiai struktúráinak tanulmányozása felé fordulva folytatta ezeket a kezdeményezéseket (Furet 1978). A németországi társadalomtörténeti kutatásokat a szociológusnak és összehasonlító történésznek egyaránt tekinthető Max Weber szellemi hagyománya határozta meg. A hatvanas években a „bielefeldi iskola”, szakítva az uralkodó konzervatív német historiográfiai orientációval, a „történeti társadalomtudományt”, a társadalomtörténet neo-weberiánus paradigmáját ajánlotta, amely Hans-Ulrich Wehler és Jürgen Kocka révén vált közzismertté. A társadalomtörténet körüli viták Nagy-Britanniában E. P. Thompson neomarxista iskolája és a *The Making of the English Working Class* (Thompson 1963) című nagy hatású könyve körül lángoltak fel, melyek végső soron az osztály és az osztályharc marxista kategóriáit kísérelték meg olyan alternatív analitikus kategóriákra cserélni, mint amilyen például a társadalmi értékek fogalma (Thompson 1978). E jelentős nemzeti különbségeken kívül említendő a kultúrtörténetet a nyolcvanas évek elején érő nyelvi fordulat is, melyet Roland Barthes és Francois Lyotard elméletei, Jacques Derrida dekonstrukciós módszere és az amerikai irodalomkritikára és elméletre gyakorolt hatásuk fémjelez. Az új elméletek és módszerek hatására a társadalomtörténet sokoldalúbb és tagoltabb lett. Egyrészt kidolgozottabb lett a „társadalomtudományos történelem”, ami az összehasonlító történelem fejlődésében, és a szociológia és a tör-

ténelem egyenlőtlen kombinációjára épülő történeti szociológia elterjedésében nyilvánul meg.¹ Másrészt gyarapodott az antropológiai és szemiotikai szempontú kultúr- és társadalomtörténet, amit a gender- és szexualitástörténet fejlődése és az orális történelemre és mikrohistóriára fektetett hangsúly is egyértelműen mutatott. Következésképpen a történeti kutatásban a „társadalom- és gazdaságtörténet” mellett számos új terület, a „politikai társadalomtörténet”, a „társadalom története” (*Gesellschaftsgeschichte*), a művészetek társadalomtörténete és a nemek társadalomtörténete jelent meg, miközben a társadalomtörténet és az eszmetörténet kölcsönhatásából megszületett a „társadalom- és eszmetörténet” (Kocka 1980). A német *Begriffsgeschichte* iskola így módon a politikai diskurzusok elemzése révén nemcsak a politikai gondolkodás történetét, hanem egy adott társadalom társadalmi struktúráit is vizsgálja (Brunner – Conze – 1997 [1972], Koselleck 1985). Ugyanakkor az angliai „Cambridge iskola” eszmetörténetészei a politikai gondolkodás történetének vizsgálatában a „politikai nyelvek” diszkurzív struktúráira koncentráltak (Pocock – Schochet – Schwoerer 1993, Skinner 1978). A szemléletmódok és kutatási területek e sokasága láttán felvetődik a kérdés: lehetséges még egyáltalán a társadalomtörténetről mint a történettudomány önálló ágáról beszélni? A társadalomtörténetet ért posztmodern hatás nem egy történészt arra készítetett, hogy késlekedés nélkül kikiáltsa a történeti diskurzus megsemmisülését és a vele társadalomtörténet végét (Ankersmit 1989). A közelmúlt historiográfiai trendjeinek tükrében ezek a szerzők inkább a „hagyományos” és az „új történetírás” szintézisén alapuló „új új történelem” (new new-history) kialakulása mellett érvelnek (Burke 1992, Himmelfarb 1989, Novick 1988). A posztmodern kritika évtizedei kétségkívül aláásták a „társadalomtudományos történetírás” által a ’60-as, ’70-es években hangoztatott objektív és értékmentes tudomány jogosultságát. A társadalomtörténet azonban a friss historiográfiai viták hozadékával, újrafogalmazott elméletekkel, módszertani újításokkal és az interdiszciplinaritás tanulságaival gazdagodva az „új új történelem” szintézisén belül minden bizonnyal a történelem külön, bár rendkívül heterogén típusa marad (Joyce 1997, Eley – Nield 1997).

* * *

Milyen volt a társadalomtörténet helyzete Romániában? Első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy a társadalomtörténet példátlan nyugati fejlődése a román történetírásban is érezte hatását. A ’45 utáni román historiográfiát a többi, volt középkelet-európai kommunista országhoz hasonlóan a marxizmus uralta, egy olyan elméleti perspektíva, amely a társadalmi változás leírásában az osztályharcot hangsúlyozta. Ez a hagyomány a társadalmi változás általános problematikájának elfogulatlan és érzékeny megragadására taníthatott volna, és termékeny háttérrel biztosíthatott volna az ’89 utáni társadalomtörténet alapvető elméleti és módszertani vitái számára. A román értelmiség hagyományos fogékonysága a domináns francia intellektuális paradigmákra szintén hozzájárulhatott volna ehhez. Nem utolsósorban pedig az *Annales* iskola érdeklődése a „mélystruktúrák”, érzékenysége a szociológia, az összehasonlító történelem és az emberföldrajz iránt, valamint a ’45 utáni francia szellemi

¹ Az összehasonlító történetírás egy úttörő munkájához lásd Barrington 1966. Egy mértékadó elméleti perspektívához lásd Przeworski – Teune 1970; a történeti szociológiához lásd Fischer 1995.

életet meghatározó élénk neomarxista elméleti viták a román történetírás javára válhattak volna és megteremthették volna a társadalomtörténet fejlődésének feltételeit.

Közelebbről szemügyre véve azonban merőben eltérő képet mutat a román történetírás: bár évtizedeken keresztül egy kompromitált marxizmus hatotta át, a román historiográfia nem rendelkezett a társadalomtörténeti művek koherens gyűjteményével. A történelem marxista felfogása kétségkívül maradéktalanul uralta a kommunizmus alatti román historiográfiát. De Marx komplex társadalomelmélete helyett a román historiográfia a történeti periodizáció merev és teleologikus sémáját alkalmazta, amely az osztályharc marxista teóriáját egy, „a nemzet”-et organikus és halhatatlan „egység”-ként értelmező primordialista fogalommal kombinálta.² E dogmatikus séma mellől rendszerint hiányoztak a mérvadó társadalomtörténeti munkák. Miért is volt ez a helyzet? A válasz rávilágíthat arra, hogy milyen esélyei vannak a társadalomtörténetnek a mai román történetírásban, és milyen kihívásokkal kell még szembenéznie.

A társadalomtörténet elmaradottságáért elsősorban és legáltalánosabban a román történetírás hagyományos pozitívizmusa és ténymániája a felelős. Az eszmetörténész Sorin Antohi találon állapította meg, hogy háromnál több, modern kori román történelemtől származó átfogó történelemelmélettel nem számolhatunk – ezek A. D. Xenopol, Neagu Djuvara és Lucian Boia elméletei (Antohi 1996: 18–19). Másodszor okolható a román historiográfiát uraló lokálpatriotizmus és etnocentrizmus. Egy olyan időszakban, amikor a közép-kelet európai nemzet- és államépítés folyamatában a történetírás nagy szerephez jutott, a román történészek, Románia társadalmi-gazdasági fejlődésének fontos szempontjait semmibe véve, szinte kizárólag területük régióbeli történelmi jogainak „érvényességével” voltak elfoglalva.³ Ez az oka annak, hogy a román történészek között oly ritka az érdemleges elméleti és módszertani eszmecsere. Persze ez nem jelenti azt, hogy a ’45 előtti román történetírásnak ne lettek volna elkülönülő fejlődési korszakai, az elsősorban Mihail Kogălniceanu és Nicolae Bălcescu által megtestesített preromantikus iskolától kezdve A. Tocilescu, V. A. Urechia és A. D. Xenopol romantikus iskoláján keresztül Nicolae Iorga és Dimitrie Onciul „kritikai iskolá”-jáig a századfordulón, és a két háború közötti „Új Történeti Iskolá”-ig, melyet olyan prominens történészek, mint Constantin C. Giurescu és Gheorghe Brătianu képviseltek. Ezek az iskolák lényegesen különböztek az elméleti modellek és a történészi módszerek szempontjából. De a számtalan elméleti vagy módszertani eltérés ellenére a román historiográfia sosem hagyta el egészen a főbb romantikus ideákat; a „romanizmus” nemzetiségre, hazára és az etnikus románok politikai és kulturális egységének eszméire koncentrázó etnocentrikus víziója csaknem sértetlenül vándorolt egyik iskolától a másikig (Nastasă 1999). Egy kiforrott baloldali hagyomány hiánya még jobban visszavetette a társadalomtörténet fejlődését. Bár a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben körvonalazódott a szocialista mozgalom Romániában, a szocializmus gyakorlatilag nem maradt több mint „egzotikus terv” a román talajon. A cárista emigráns Constantin Dobrogeanu Gherea, egy prominens szocialista elemző tizenkilencedik század második feléből származó sokatmondó *Neoioabia* (Új jobbágyság) című, Románia társadalomtörténetét

² Románia történetének a Kommunista Párt által népszerűsített dogmatikus víziójához lásd Musat – Ardeleanu 1985.

³ A historiográfia szerepéhez a kelet-közép európai nemzetállam-építésben lásd Seton-Watson 1922.

éleslátóan elemző marxista művén kívül semmiféle szilárd baloldali szellemi hagyományra nem lehet hivatkozni. Ugyanez érvényes a két háború közötti helyzetre is, amikor Nagy-Románia 1918-as megalakulását ellenző Kommunista Pártot nemzetellenesnek kikiáltva betiltották. Következésképpen a prominens kommunista értelmiségű Lucretiu Pătrășcanu *Sub trei dictaturi* című, a két háború közötti Románia ihletett társadalomelemzésének figyelemreméltó kivételével a társadalomtörténetnek nem volt számbavehető marxista historiográfiai hagyománya.

Ez azonban nem jelentette a társadalomtörténeti művek teljes hiányát. Bár a Románia fejlődési irányát érintő akut viták döntően az irodalomkritika és a kultúrfilozófia birodalmán belül zajlottak, behatoltak a társadalomtörténet területére is. A tizenkilencedik század második felében ezek a viták a kor vezető politikai frakciói, a liberálisok és a konzervatívok általánosabb gazdasági-politikai versengésén belül, főképp az „agrár” és az „ipari” szárny között folytak, fókuszukban a szabadkereskedelem és protekcionista iparosítás szembenálló stratégiáival. Emellett egy másik szempont is a politikai érdekek kereszttüzébe került: az *ancien regime*-ből modern nemzetállammá váló Románia agrárviszonyainak átalakulása. Ezen felül a fejedelemségek feletti ottomán kereskedelmi monopólium megszűnése (1829) és a közvetlen nyugati kereskedelmi kapcsolatok szorosabbra fűzése óta a román közgazdászok és társadalomtudósok Moldva és Havasalföld világgazdasági rendszeren belüli szerepének definiálásával kísérleteztek. Ebben az összefüggésben születtek a román szocio-politikai elitek eredetét és a román társadalomszerkezet fejlődését tárgyaló első átfogó munkák, melyek vagy a formálódó középosztály politikai legitimitációját kívánták erősíteni, vagy a régi román arisztokrácia (a *bojárok*) osztályprivilegiumai védelmére keltek. Törekvéseik tovább erősödtek a két háború közötti időszakban, amikor a liberalizmus, populizmus, szocializmus vagy integrista nacionalizmus konkuráló „fejlődési modelljei”⁴ feletti „nagy vita” hangsúlyos társadalmi komponenssel egészült ki. A viták tetőpontját⁵ tefan Zeletin és a marxista Adrian Voinea polémiái, és annak a szociológiai iskolának a munkái jelentették, melyet elsősorban Zeletin, valamint a korporatista teoretikus Mihail Manoilescu, és nem utolsósorban Dimitire Gusti és követői képviseltek. Románia társadalomszerkezetét Zeletin műve tárgyalja közülük a legátfogóbban. Román történészelődök (Xenopol 1910) állításaival ellentétben Zeletin cáfolta, hogy a román liberálisok kizárólag a középosztály, a konzervatívok pedig a felső bojárok soraiból kerültek volna ki – ehelyett a liberális és konzervatív politikások kevert társadalmi eredetét hangsúlyozta. Ennek ellenére a romániai Liberális Párt politikai dominanciájának védelmére kelve a liberálisok és konzervatívok közötti különbséget apologetikusan „osztályérdekekre leegyszerűsíthetőnek” tartotta: „a Liberális Párt mindig is a nemzeti kapitalizmus érdekeit védő szigorúan burzsoá és következetesen merkantilista politikát folytatott; de a konzervatívok a nagy földtulajdonosok sajátos érdekeitől ösztönzött ellentétes irányban politizáltak [...]”⁵ Ha nem is a főáramban, de a historiog-

4 A gazdasági fejlődés konkuráló stratégiáiról szóló 1866–1918 közötti viták áttekintéséhez lásd Hitchins 1994.

5 Zeletin 1997: 191–192. Zeletin értelmezése a román historiográfia szempontjából később rendkívül befolyásosnak bizonyult. Ezen kívül Andrew Janos amerikai politikatudós Zeletin elméletére építve dolgozta ki a kelet-közép európai társadalomtörténet egy általános értelmezési modelljét. Lásd Janos 2000, 1978.

ráfia is részt vett e szociológiai vitákban. Anélkül, hogy a román historiográfia részletes történetének bemutatására törekednénk, ehelyütt elegendő Gheorghe Brătianu, az *Annales* iskola első generációjának szellemiségétől erősen befolyásolt, Párizsban képzett történész társadalomtörténeti műveit megemlíteni. *Sfatul domnesc 'i adunarea stărilor în Principatele Române* című művében behatóan és ihletetten tárgyalja a premodern kori Moldva és Havasalföld társadalmi struktúrájának és politikai szerveződésének különbségeit (Brătianu 1995).

Sajnos a társadalomtörténet e bontakozó hagyománya nem lehetett gyümölcsöző. A '40-es évek végi kommunista hatalomátvétel az internacionalizmus bajnokaként a sztálinizmus vasketrecébe préselte történettudományt, és éles elméleti és politikai megosztottságuktól függetlenül elnyomta a régebbi historiográfiai iskolákat. Gheorghe Brătianut 1950-ben kommunista börtönben ölték meg, anélkül, hogy bírósági perre sor került volna. A kommunista vezetés a rivális politikai frakciók egyre keményebb hataloméért folyó harca közben likvidálta Pătrăcanut, a legrepresentatívabb román marxista társadalomtudóst is. Csak az '50-es évek közepén, a politikai légkör megváltozása hozta meg a sztálinista politikai kontroll fokozatos enyhülését, amikor a '45 előtti történészek életben maradt képviselőinek többsége visszatérhetett az akadémiai szervezetbe. Ekkor született meg marxizmusnak és nacionalizmusnak az az összemosódása, mely mindenekelőtt Andrei Oprea munkásságára jellemző. A '60-as években a Történettudományi Intézet igazgatójaként Oprea támogatta a román történetírás mérsékelt nacionalizmus felé hajlását, ugyanakkor ösztönözte a gazdaság- és társadalomtörténet, különösen a korai modernkor kutatását is (Oprea 1970, Murgescu 2000). Nacionalizmus és marxizmus Oprea munkáiban jelentkező törekény egyensúlya azonban a '70-es évek végétől egyre inkább a nacionalizmus felé billent el. Az általános gazdasági és társadalmi-politikai krízissel szembesülve Nicolae Ceaușescu erélyesebb elnyomó eszközökkel és nemzeti-kommunista propagandarohammal kísérelt meg uralma kínzó legitimitáshiányán és népszerűtlenségén felülkerekedni.⁶ A rezsim hivatalos propagandája e célból erősített meg és használt ki a román historiográfiában hagyománnyal bíró témákat: a román nép területi folytonosságát, az autochtón dák gyökereket és etnocentrikus mítoszokat hangsúlyozó elképzeléseket (Tismăneanu – Pavel 1994). Ez a nacionalizmus és a kompromittált marxizmus sajátos vegyülékét eredményezte, ami a '80-as évek során, amikor a hivatalos propagandát idegengyűlölet, egyeduralom, elszigetelődési politika, anti-intellektualizmus és protokronizmus jellemezték, még jobban eltorzult (Tismăneanu – Pavel 1994). A társadalom teljes szimbolikus-ideológiai kontrolljára törekvő hatalmi stratégiában központi szerep jutott a historiográfiának. A rezsim számtalan hivatalos ösztönzésű történeti mű előállítását szponzorálta, kemény kézzel felügyelte a kutatásokat és az oktatási intézményeket, és ismert történészeket használt fel belső és külső politikai víziói szócsöveként. Emellett a társadalom- és eszmetörténeti kutatás rovására támogatta a román „nemzeti tudat” ébredését és a románok nemzeti egységért és függetlenségért folytatott „lankadatlan” küzdelmét tematizáló kutatásokat. Mindennek ellenére azonban a kommunizmus alatti román történetírás nem volt egyszólamú. A néhány, jórészt

⁶ A társadalmi kontroll előnyös, kényszerítő és szimbolikus-ideologikus formáihoz lásd Verdery 1991.

elszigetelt kísérlet között, mely a nyugati elméleti és módszertani eredményeket próbálta a román történetírásba beemélni, említhetjük a ia°ii „A. D. Xenopol” Történelem és Antropológia Intézetből Alexandru Zub historiográfiai műveit, a bukaresti Délkelet Európai Tanulmányok Intézetében Alexandru Dușu által inspirált mentalitástörténeti kutatást, és a Bukaresti Egyetemen a Lucian Boia vezette imagológia programot (Zub – Kogălniceanu 1971, Dutu 1981, Boia 1998). A társadalomtörténet területén a történész Vlad Georgescu irányított egy, a román szocio-politikai elitek történetét és a fejedelemségek szocio-politikai gondolkodásának történetét feldolgozó kliometriai kutatást (Georgescu 1971, 1987). Georgescu sorsa egyúttal a román társadalomtörténet kommunizmus alatti helyzetét is szimbolizálja: kutatásait addig akadályozták és cenzúrázták, míg végül emigrációba kényszerült, és ott is halt meg a ’80-as évek végén. Ez a példa újfent ékesen bizonyította, hogy a hivatalos állampropaganda monopolizálta a nyilvános szférában zajló historiográfiai diskurzust, és margóra szorította mindazokat a „nemzetellenes” történészeket, akik nem csatlakoztak a nacionalista táborhoz.⁷

Az 1989 decemberében bekövetkezett politikai változás liberalizálta a román történeti diskurzust. Az optimista várakozásokkal ellentétben azonban a kommunista rezsim bukása a román történetírást a „poszt-totalitáriánus göröcsök” szürke zónájába taszította (Durandin 1991: 295). 1989 után a hosszantartó elszigetelődés és a nyugati társadalomtudományok elméleti és módszertani áramlataival való kapcsolat hiánya miatt a román történészek nem voltak abban a helyzetben, hogy elsajátítsák az újabb keletű historiográfiai paradigmákat. Következésképpen a román történetírás a marxizmus mint domináns ideológiai modell örökségével ’89-ben a mérvadó elméleti és módszertani paradigmák hiányával szembesült. Alternatív történeti iskolák vagy disszidens kánonok hiányában a román történészek a helyi premarxista történetírói hagyományokhoz, a századforduló pozitivistá „kritikai iskolá”-jához vagy a két háború közötti „új történeti iskolá”-hoz fordultak (Iordachi – Trencsényi 2000). Ugyanakkor nagyon kevés olyan kezdeményezés született, amely a nyugati teoretikus fejleményekkel összhangban kísérte volna meg a román historiográfia reformját végrehajtani. A legambiciózusabb javaslattal Lucien Boia jelentkezett, a román történelmi „mitológia” radikális dekonstrukcióját ajánlva (Boia 1999). Reformprogramja azonban nem volt összeegyeztethető a „társadalomtudományos” történetírásnak azzal a fajtájával, melyet a társadalomtörténeti gyakorlat előfeltételez. Boia ehelyett a történeti „igazság” és „objektivitás” posztmodern kritikáival összhangban, a román historiográfia megújítását a történeti *diskurzus* elemzése felé irányította, történészi módszerét pedig a textualizmus és episztemológiai relativizmus jellemezték. Mindennek az lett az eredménye, hogy évtizednyi intézményes szabadság ellenére, a román historiográfia – Bogdan Murgescu kifejezésével – „többrétegű ködfolt” maradt, ami a századforduló „kritikai iskolá”-ját megelőző állapotának képviselőiből, a kritikai iskola tételeihez ragaszkodó történészek domináns alakulatából, az *Annales* iskola szellemiségének elsajátítására törekvő 10%-os kisebbségből, valamint számtalan elszigetelt figurából áll, akik az *Annales* utáni kor történetírói teljesítményeit próbálják elsajátítani (Murgescu 2000).

⁷ A Román Kommunista Párt historiográfiai politikájához Georgescu 1981, Papacostea 1996.

„Mi a teendő” annak érdekében, hogy a román társadalomtörténet fejlődése előremozduljon? A szilárd háttérrel nélkülöző román társadalomtörténet és a jelenlegi posztmodern értelmiségi viták ismeretében felesleges lenne azt elvárni, hogy a román történészek egy „társadalomtudományos” történelem kialakítása érdekében betömjék történeti tradíciójuk hézagait. De a román történetírás reformjának a mindedig mellőzött társadalomtörténet iránt is új érzékenységet és figyelmet kell tanúsítania. Ennek elengedhetetlen feltétele mérvadó idegen nyelvű szövegek lefordítása és a historiográfia graduális és posztgraduális szintű oktatása révén a román és a nyugati történetírás közötti eszmecsere megélénkítése. E törekvéseknek lendületet adna a Románia társadalomtörténetével foglalkozó tetemes mennyiségű nyugaton készült művel való kreatív interakció megteremtése. Ezek a munkák a kommunizmus kelet-közép európai autochton gyökereinek keresésére, és a régióbeli népi demokráciák viszonylag sikeres kiépítésének magyarázatára irányuló igekezetükben az ’50-es és ’60-as években a parasztkérdésre és az agrárviszonyok történetére koncentráltak (Mitrany é. n., Roberts 1969). A ’60-as és ’70-es években ez a kutatási irány a „modernizáció” új paradigmája, egy hegemónikus koncepció felé mozdult el, amely a kommunista rezsimnél a nyugathoz való felzárkózás gazdasági stratégiáját takarta. A román kommunizmus gyökereit Philip Eidelberg, Cyril Black paradigmáját alkalmazva (aki a középkelet európai kommunista rezsimet a modernizáció teleologikus és egyetemes folyamatának egy meghatározott állomásaként értelmezte), a századforduló parasztszövetkezeteiben és közösségi szerveződésében találja meg (Black 1966, Eidelberg 1974). A nyugati kutatások másik népszerű témája a gazdasági függőségről a ’20-as és ’30-as években kibontakozó romániai vita volt.⁸ tefan Zeletin vagy Mihail Manoilescu az újra felfedezett szerzők közé tartoztak és a függőség fogalmának „archeológiá”-jába sorolódtak be.⁸ Végül: a nyugathoz való felzárkózás stratégiáinak meghiúsulása és a kommunista világ általános krízise a román tanulmányok iránti érdeklődés egy új fejezetével, az antropológiai terepmunkával esett egybe. A ’70-es években és a ’80-as évek elején amerikai kutatók egy csoportja a román társadalom és kultúra mélystruktúráinak mindaddig példátlan elemzésével állt elő.⁹ Munkájuk újrarajzolta a román tanulmányok körvonalait és megteremtette a román és a nyugati történészek termékeny dialógusának alapjait. A ’90-es években már érezhetőek voltak a jótékony párbeszéd hatásai (Iordachi – Trencsényi 1989). A nyugati kutatások fókuszában a román történetírás kedvelt témái, azaz a nemzet- és államépítés és a nemzeti ideológia álltak¹⁰ – e témákat azonban nem-teleologikus elméleti perspektívákból, az oral history, a szociálintropológia és a kulturális antropológia legfrissebb kutatási módszereivel közelítették meg (Kligman 1988). A román társadalomtudósok fiatal generációja az ő hatásuk alatt számos újabb keletű történeti, politikatudományi, szociológiai és antropológiai munkában kritizálta a román történetírás empiricizmusát és a nyugati történetírás fő áramlataival való párbeszéd hiányát. A nemzet- és államépítés problemati-

8 A függőséghez és modernizációhoz lásd a ’70-es évek legbefolyásosabb Románia-kutatóitól származó esszéket: Chirot 1976, Jowitt 1978.

9 A legreprezentatívabb Romániával kapcsolatos antropológiai művek közül lásd Verdery 1983, Kligman 1988.

10 Releváns példaként lásd Livezeanu 1995.

káját, a lokális történelmet, az elitképződés regionális mintáit, a multikulturalizmus történetét és a „másik” képét a társadalomtörténet eszközeivel és módszereivel ragadták meg (Gogîlþan – Mitu 1994, 1995–1996, Neumann 1991, Leu 1998). Csak abban reménykedhetünk, hogy e friss fejlemények hozzájárulnak a román történetírás ágendájának a politika- és eszmetörténettől a gazdaság- és társadalomtörténet felé tartó fokozatos átrendeződéséhez, és a szomszédos politikatudománnyal, orál historyval és a szociál- és kultúranropológiával szövődő interdiszciplináris kapcsolat szorosabbra fűzéséhez.

Fordította: Somlyodi Nóra

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ankersmit, F. R. 1989: History and Postmodernism. *History and Theory* 2. 138.
- Antoþi, Sorin 1996: Ie'irea din metatext: istorie 'i teorie în Romania postcomunistă. *Sfera politiciii* 39, 18–19.
- Black, Edwin Cyril 1966: *The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History*. New York – London
- Bloch, Marc 1996: *A történéssz mestersége*. Budapest.
- Boia, Lucian 1998: *Pour une histoire de l'imaginaire*. Paris
- Boia, Lucian 1999: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kolozsvár
- Brătianu, Gheorghe 1995: *Sfatul domnesc 'i adunarea stărilor în Principatele Române*. Bucureşti
- Braudel, Fernand 1980: History and the Social Sciences. The Longue Durée. In: *On History*. Chicago, 25–54.
- Brunner, Otto – Conze, Werner – Koselleck Reinhart 1997 [1972]: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart.
- Burke, Peter 1992: Overture: The New History. Its Past and Its Future. In: Uő (ed.) *New perspectives on historical writing*. Cambridge, 1–23.
- Chirot, Daniel (ed.) 1976: *Social Change in a Peripheral Society: The Creation of a Balkan Colony*. New York
- Durandin, Catherine 1991: Roumanie, retour á l'histoire et révisions. *Rélations internationales* 67.
- Dutu, Alexandru 1981: *Literatura comparatã 'i istoria mentalităþilor*. Bucureşti
- E. P. Thompson 1978: Eighteenth century English society: class struggle without class? *Social History* 5. 133–165.
- Eidelberg, Philip Gabriel 1974: *The Great Romanian Peasant Revolt of 1907: Origins of a Modern Jaquerie*. Leiden
- Eley, Geoffrey – Nield, Keith 1997: Starting over: the present, the post-modern and the moment of social history. In: Jenkins, Keith *The postmodern history reader*. London, 366–379.
- Fischer, Claude S. 1995: *Historical sociology and sociological history: theory and practice*. Florence.
- Fogel, Robert William – Elton, G. R. 1983: *Which Road to the past? Two Views on History*. New Haven – London.
- Furet, François 1978: *Penser la Revolution française*. Paris.
- Georgescu, Vlad 1971: *Political ideas and the Enlightenment in the Romanian Principalities 1750–1831*. Boulder
- Georgescu, Vlad 1981: *Politicã 'i istorie. Cazul comuni'tilor români 1944–1977*. München
- Georgescu, Vlad 1987: *Istoria ideilor politice romanesti 1369–1878*. Munchen
- Gogîlþan, Florin – Mitu, Sorin (szerk.) 1994: *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional 'i deshidere europeanã*. Cluj
- Gogîlþan, Florin – Mitu, Sorin 1995–1996: *Viaþa privatã, mentalităþi colective 'i imaginar social în Transilvania*. Cluj
- Himmelfarb, Gertrude 1989: Some Reflections on the New History. *American Historical Review* 3. 661–670.
- Hitchins, Keith 1994: Models of Development. In: *Rumania, 1866–1947*. Oxford, 55–89.

- Iordachi, Constantin – Trencsényi Balázs 1989: *History in the Making: Scholarly Debates on the Romanian National Identity after 1989. Kézirat*
- Iordachi, Constantin – Trencsényi Balázs 2000: A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989–1999). In: Uő (szerk.) *A román történetírás kihívásai. Replika* 41–42. 165–194.
- Janos, Andrew 1978: *Modernization and Decay in Historical Perspective*. In: Jowitt, Kenneth (ed.) *Social Change in Romania 1860–1940: A Debate on Development in a European Nation*. Berkeley, 70–116.
- Janos, Andrew 2000: *East Central Europe in the modern world: the politics of the borderlands from pre- to postcommunism*. Stanford
- Jowitt, Kenneth (ed.) 1978: *Social Change in Romania 1860–1940: A Debate on Development in a European Nation*. Berkeley, 70–116.
- Joyce, Patrick 1997: *The End of Social History?* In: Jenkins, Keith *The postmodern history reader*. London, 341–365.
- Kligman, Gail 1988: *The wedding of the dead: ritual, poetics, and popular culture in Transylvania*. Berkeley
- Kligman, Gail 1998: *The politics of duplicity: controlling reproduction in Ceausescu's Romania*. Stanford
- Kocka, Jürgen 1980: *Theory and Social History: Recent Developments in West Germany. Social Research* 2. 426–457.
- Koselleck, Reinhard 1985: *Begriffsgeschichte and Social History*. In: *Futures past: on the semantics of historical time*. Cambridge, 73–104.
- Leu, Valeriu 1998: *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice*. Reșija
- Livezeanu, Irina 1995: *Cultural politics in Greater Romania: regionalism, nation building, and ethnic struggle, 1918–1930*. Ithaca, N. Y.
- Mitrany, David é. n.: *Marx Against the Peasant: A Study in Social Dogmatism*. Chapel Hill
- Moore, Barrington Jr 1966: *Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world*. Boston.
- Murgescu, Bogdan 2000: *A fi Istoric în anul 2000*. Bucharest
- Musat, Mircea – Ardeleanu, Ion 1985: *The making of the Romanian unitary national state*. Bucharest
- Nastasă, Lucian 1999: *Generație și schimbare în istoriografia română. (Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*. Cluj
- Neumann, Victor 1991: *Tentativa lui Homo-Europaeus. Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est*. București
- Novick, Peter 1988: *The center does not hold*. In: *That Noble Dream. The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*. Cambridge, 522–527.
- Ojetea, Andrei (szerk.) 1970: *Istoria poporului român*. Bucharest
- Papacostea, A. erban 1996: *Captive Clio: Romanian Historiography Under Communist Rule*. In: *European History Quarterly* 2. 181–209.
- Pocock, John Greville – Schochet, Gordon J. – Schwoerer, Lois G. 1993: *The Varieties of British political thought 1500–1800*. Cambridge.
- Przeworski, Adam – Teune, Henry 1970: *The logic of comparative social inquiry*. Malabar, Fla.
- Ritter, Harry 1986: *Social History* In: *Dictionary of Concepts in History*. London – New York, 408–413.
- Roberts, Henry L. 1969: *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*. Archon Books
- Seton-Watson, R. W. 1922: *The Historian as a Political Force in Central Europe*. London
- Skinner, Quentin 1978: *The foundations of modern political thought*, Vol. 1–2. Cambridge.
- Thompson, E. P. 1963: *The making of the English working class*. New York.
- Tismăneanu, Vladimir – Pavel, Dan 1994: *Romania's Mystical Revolutionaries: The Generation of Angst and Adventure Revised*. In: *East European Politics and Society* 8. 3.
- Verdery, Katherine 1991: *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*. Stanford
- Xenopol, A. D. 1910: *Istoria partidelor politice în România*. București
- Zeletin, Stefan 1997: *Burghezia Română. Orginea și rolul ei istoric*. București
- Zub, Alexandru – Kogălniceanu, Mihail 1971: *Biobibliografie*. Bucharest

Árpád von Klimó

(Humboldt Universität – Berlin)

1. E kérdés megválaszolása azért nehéz, mert nem vagyok biztos abban, vajon a történettudományon belül korábban tiszták voltak-e a határok. A bielefeldi vagy a heidelbergi társadalomtörténeti* irányzatok (ez utóbbi: Arbeitskreis für Sozialgeschichte) mindig politikai társadalomtörténet voltak. Ez különösen Hans-Ulrich Wehler és Heinrich August Winkler írásai esetében válik világossá. A társadalomtörténet ezen ága, mely az 1970–80-as évek Németországában meghatározó volt, fellendülését egy politikai kérdésnek köszönhettem: mely szociális struktúrák járultak hozzá Németországban a demokrácia meggyengüléséhez. Itt a munkaközösség egy további tagja, a szociológus M. Rainer Lepsius volt az egyik legfontosabb teoretikus. Ez azt jelenti, hogy a történettudománynak a társadalomtörténet jegyében történő megújítása a diszciplínán kívülről indult. A társadalomtörténeti fordulat a hadtörténetre (freiburgi intézet), a gazdaságtörténetre (Wolfram Fischer), de az egyháztörténetre (Kurt Nowak) is kihatott, a határok mégsem mosódtak el. Inkább az egyes történeti részterületeken belüli témák és módszerek változtak meg. A politikátörténet a továbbiakban az „általános (nemzeti) történelem” megjelölés alatt működött tovább, ennyiben itt sem beszélhetünk változásról. A '90-es években ugyan történtek próbálkozások, hogy a nemek történetét, illetve az európai történelmet részben alterületekként, részben új egyetemi szakokként (gender studies – Geschlechterforschung) elfogadtassák, de úgy tűnik, hogy a korábbi határok elmosódásához ezek sem vezettek.

2. A társadalomtörténet politikátörténet és — általános történet is. Ezért már eleve integratív alapozottságú: nincs semmi, ami ne társadalmi lenne. A második világháború utáni társadalomtörténet, különösen az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában, de Magyarországon és Lengyelországban is, a korábbi politikátörténetet mint az „általános történet” részét visszakövetelte, sőt, néhány területen talán védekezésre kényszerítette. Mindez a társadalomtörténet politikai irányultságával és azzal az előfeltevéssel függött össze, ami a politikára mint a társadalom illetve a szociális struktúrák függő változójára tekintett. Így értve minden a társadalom részét képezi, ezért is kényszerül Wehler a *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*-ben mindenről írni, ami valamiként intézményesen jelen van és által a társadalmi kérdésekhez (társadalmi egyenlőtlenség) kötődik.

3. Elgondolható-e egy apolitikus társadalomtörténet, egy olyan társadalomtörténet, mely a politikára mint autonóm szférára tekint, úgy, ahogy azt bizonyos politikátörténészek teszik, és amelyik ezért csak szociális struktúrákkal és folyamatokkal foglalkozik? Ehhez olyan társadalomelméletek lennének szükségesek, melyek kikapcsolják a politikát. De nagyrészt még maga az „új kultúrtörténet” sem más, mint egy megújított általános történet, csak a társadalomelméletek helyére a kultúraelméleteket emelte. Emiatt, különösen a korábbi társadalomtörténészeknél, akik nem mások, mint elméletekkel intenzíven foglalkozó történészek, számtalan követőre talált. A történészek tömegeihez képest a döntő különbség az, hogy a társadalom- és kultúrtörténészek elméletekkel fog-

* A társadalomtörténet, társadalomtörténeti kifejezések az egész szövegben a szónak a Sozialgeschichte, sozialhistorisch értelmében szerepelnek (vö. Gesellschaftsgeschichte). (A Ford.)

lalkoznak, ezért kérdésfelvetéseiket kénytelenek újra és újra átgondolni, és új kutatási területeket találni. Sok történészre valahogy nyomasztóan hatnak a változások, bár érdeklődni egyáltalán nem érdeklődnek irántuk. Inkább azzal a tárggyal foglalkoznak, ami a történettudományhoz vitte őket: pártjukkal, falujukkal, nemzetükkel stb. Ezért én nagyobb különbséget tennék az elméleti érzékenyséű és a bizonyos tárgyon dolgozó történészek között, mint a társadalom- és kultúrtörténészek között. Így a társadalomtörténet saját területe: a társadalom, tehát: minden. A társadalomtörténetnek rendszerint nemzeti a keretei, mert az újkorban a társadalmat nemzeti alapon fogták fel. Emiatt a nacionalizmus kutatás csak mint összehasonlító- és kapcsolattörténet értelmes: a társadalomtörténet itt is a politikátörténet örökébe lépett. A társadalomtörténet a történettudomány más ágaitól elméleti irányultságában különbözik, de nem tárgyat tekintve, mert az nem lehatárolható.

4. Amennyiben a társadalom- és kultúrtörténet közötti különbséget mint eltérő, elméletvezérelt történetírások különbségeit írjuk le, akkor Németországban a társadalomtörténet a vezető irányzat, bár egyre erősebb kultúrelméleti irányultsággal. A legutóbbi időben különösen Németországban az újraegyesítés és Németországnak egy kibővített Európai Közösségbeli új szerepe miatt új kérdések és problémák jelentkeztek a történettudományba: Németország valóban véglegesen horgonyt vetett nyugaton, ahogy azt H. A. Winkler hirdeti,¹ vagy egy új orientáció előtt áll? A globalizáció új kihívást jelent-e a Nyugat számára, esélyt, hogy újradefiniálja magát? E kérdések megválaszolásakor mindenek előtt gazdasági és társadalmi modellekről van szó és ezek kultúr- illetve tudománytörténetéről. A régebbi típusú társadalomtörténet, amely mondjuk valamely elitek társadalmi háttéréről ezek politikai cselekvéseiig terjed, érdemben bizonyosan nem tud ehhez hozzájárulni, szemben a kultúrtörténetileg orientált társadalomtörténettel, ahogy ezt különösen a posztkolonializmus és a rasszizmus körüli viták mutatják.

Vagy sokkal nagyobb az a probléma, amit a politika kihívásai jelentenek, mely a társadalom- a kultúrtudományokat általánosan lefokozza és a kutatási pénzeket piaczgazdasági elvek mentén az úgynevezett „élettudományoknak” juttatja, akik minden lehetségest megígérnek? Amennyiben e kihívások valósággá lesznek, úgy a bölcsészek és társadalomtudósok hamarosan csomagolhatnak: a szép új világot a kulturális és társadalmi kérdések nem fogják érdekelni, csak a technológiai és gazdasági problémákról vesznek majd tudomást. Ez annyit tesz: a társadalomtörténetnek és a történetírásnak együttesen kell végre a barikádokra menni és hadat üzenni a technokratáknak és az állítólagos új emberiségről alkotott vízióiknak.

5. Az elmúlt évtizedekben a kultúraelmélet és az antropológia a szociológiát is megújította (például Bourdieu). Németországban így például a szociológus Heinz Bude a háborút megélt és a háború utáni generáció reprezentásaival készített élettörténeti interjúkon és ezek hermeneutikai interpretációján keresztül új betekintést tett lehetővé a háború utáni német társadalom történetébe.² Természetesen ezen kívül még számtalan szociológus működik, akik mindenek előtt alkalmazott társadalomkutatást űznek

¹ Utalás Heinrich A. Winkler *Der lange Weg nach Westen I–II.* című könyvére (C. H. Beck München 2000). (A Ford.)

² Vö.: Bude, Heinz 1997: *Das Altern einer Generation. Die Jahrgänge 1938–1948.* Suhrkamp TB. Frankfurt a.M. (A Ford.)

és fontos statisztikákat szállítanak, de a történetírás számára történeti vakságuk miatt érdektelenek. Összességében úgy tűnik azonban, hogy a társadalomtudományok és a társadalomtörténet viszonyában nem állt be változás, mert a kultúraelméleti megújulás mindkettőn otthagya lenyomatát.

Fordította: Horváth Gergely Krisztián

Jürgen Kocka

(ZVGE – Freie Universität – Berlin)

1. A történészek specializációja az elmúlt évtizedekben inkább növekedett. Sokan közülünk csak a maguk kis területét figyelik és ismerik, minden egyébről csak kevéssé vesznek tudomást. Ennyiben sok el nem mosódó határ létezik – egészen a szak szét-töredezéséig. Ellenben e határok egyre kevésbé képezik le a gazdaság-, társadalom-, politika- és kultúrtörténet közötti régi határokat, melyek a 19. században keletkeztek. Az új határok keresztezik a régieket. Viszont mindkettőnek megvan a létjogosultsága. Amíg nem szomorkodhatunk a klasszikus részterületek közötti határok elmosódása felett, a növekvő specializálódás valamiféle választ kíván. Új hídfőállások, összeköttetések és szintézisek kerestetnek, mert a történelem megértéséhez hozzátartozik összefüggéseinek megértése.

2. A társadalomtörténet – részterületként és egyfajta látásmódként értve – sohasem volt élesen lehatárolható, hiszen a késő 19. század óta a gazdaságtörténettel a legszorosabb kapcsolatban állt, illetve jött létre. A „politikai társadalomtörténet” a 1960–70-es években az NSZK-ban mindenestre elképesztő fellendülést ért meg, hogy csak a fasismus társadalmi bázisát, az imperializmus társadalmi feltételeit és következményeit, valamint a munkásság és a munkásmozgalom közötti összefüggéseket taglaló kutatásokat említsem. Az 1980-as évek óta egy a társadalom- és kultúrtörténet közötti felerősödött kapcsolat figyelhető meg. A társadalomtörténet számára az egyéb területekkel való keveredés mindig is elfogadott volt.

Ami új, az a társadalomtörténetnek az általános történetbe való benyomulása. Egy példa: A *Gebhardt* a legfontosabb kézikönyv a német történelem tanulmányozásához. A 7. és 8. kiadásban (1950-es és 1970-es évek) még elkülönített fejezet tárgyalta a „Gazdaság- és társadalomtörténetet”, mialatt a főrészt politikátörténeti volt. Most jelenik meg a 10. kiadás, de ebben már nem találunk „Gazdaság- és társadalomtörténet” című fejezetet, mert a társadalomtörténet az egésze rányomja a bélyegét. A társadalomtörténet a teljes műben az egyik központi dimenzióvá vált, ami így immár nem a politikátörténetre leszűkített. Ezt én nyereségnek tekintem, még ha a társadalomtörténet területeinek tiszta lehatárolása nehezebbé is vált. A társadalomtörténet ma még kevésbé valami önmagáért való különlegesség, mint korábban. Tehát az a lényeges, hogy elfogadtatta magát.

3. A társadalomtörténet egy a tárgyán keresztül definiált részdiszciplína. A társadalom struktúráit, folyamatokat és cselekvéseket vizsgál, például: a családot, osztályokat,

etnikai csoportokat, urbanizációt, migrációt, mobilitást, társadalmi tiltakozást, kapitalizmust, társadalmi egyenlőtlenséget és ennek észlelését. Másrészt a társadalomtörténet egyfajta látásmód is, amely a történelmet általánosan (és ennek egyes részeit) – a politikával, kultúrával és gazdasággal bezárólag – „a társadalmon innen” tematizálja, azaz a szociális struktúrákat, folyamatokat és jelenségeket hangsúlyozza (pl. Braudel, Hobsbawn, Wehler). Társadalomtörténet alatt egy második értelemben néha „Gesellschaftsgeschichte”-t értenek.

A társadalomtörténet módszereit tekintve a történettudomány más részterületeihez és látásmódjaihoz kapcsolódó módszereket használja, gyakran kiváltképp erőteljesen: elég, ha az analitikus eljárásokra (explicit fogalmak, modellek, elméletek, oksági kérdések stb.), kvantifikáló módszerekre (de nem mindig) és a rokon társadalomtudományok módszereire gondolunk. De a társadalomtörténet az észlelésekről, a tapasztalatokról és a jelentésekről is szól, tehát a történelem szubjektív oldaláról. Mégis, a társadalomtörténészek nem korlátozzák magukat ezekre, hanem mindenk előtt az észlelések, tapasztalatok és jelentések feltételeit és következményeit kutatják, tehát a szociális struktúrákat, folyamatokat és összefüggéseket, a változásban az „objektív” konstellációkat. A kettő összekapcsolásáról van szó.

4. A társadalomtörténet körüli vizek ma csendesebbek, mint két vagy három évtizeddel ezelőtt. Részben a szél iránya is megfordult: a kultúrtörténet került „belülre”, a posztmodern hangulat mérsékelte a társadalomtörténeti összefüggések iránti érdeklődést, a szociál-ökonómiai magyarázatok bővölete alábbhagyott. Társadalomtörténetről részben már nem is beszélhetünk, mert sikerült magát elfogadtatnia és győzött (lásd a 2. pontot). Mégis sok a tennivaló. A társadalomtörténet új kihívásokat támaszt, mint pl. a kultúrtörténet részéről, tanul, új dolgokat vesz fel és változik, mert él. Összességében a társadalomtörténet hozzájárulása a történelem megismeréséhez megkerülhetetlen. A társadalomtörténet a történeti felvilágosodást szolgálja, ami fontos a jelen társadalma és kultúrája számára.

5. A társadalomtörténet mindenkor különösen szoros viszonyban állt a szomszédos társadalomtudományokkal, így mindenk előtt a szociológiával, azután a politikatudománnyal és a közgazdaságtannal. Az elmúlt évtizedekben az etnológiával és a társadalomantropológiával való kapcsolata különösen fontossá vált. Megfordítva: a rendszerező társadalomtudományok csak profitálhatnak abból, ha jobban támaszkodnak a történettudományra. Az együttműködés néha olyan szoros, hogy az eredményes összekapcsolódásról mint „történeti társadalomtudományról” [historische Sozialwissenschaft] beszélünk, így a *Geschichte und Gesellschaft* című folyóirat (1975 óta) alcímében is. Mégis, a „történeti társadalomtudomány” ma is inkább utópikus cél, program, s kevésbé realitás.

Elena Mannová

(Historický ústav Slovenská akadémia vied – Bratislava)

Nemrégiben a társadalomtörténet módszereiről beszélgettem fiatal történészlányokkal, akik doktori disszertációjukat írják például a zsidók életéről a II. világháború alatt, a nők helyzetéről a kommunizmusban, vagy a rockzenéről. A lányok szövege hozták, hogy a doktoranduszi tanulmányaikra való felvételkor többek között megemlítették, hogy a klasszikus történeti források és módszerek mellett az *oral history* módszerét is szeretnék kihasználni. Azt a választ kapták, hogy „az nem tartozik a történelembel!”

A társadalomtörténet helyét a szlovák historiográfiában már az Önök körkérdése által kiváltott reakciók is jól illusztrálják. A „vezető történészek” (így fogalmazott az Önök kérdése) közül kit skatulyázzunk be mint társadalomtörténészt? Egy sem érzi magát annak. A kiválasztás ezután a kutatási témák szerint folyt tovább. Miután az én tudományos érdeklődésem az egyesületekre, a polgárosodásra, a kollektív identitásokra és egyéb, nálunk marginális témákra terjed ki, rám esett a választás.

Az intézményi háttere ennek a tudományágnak Szlovákiában egyelőre a nullával egyenlő. A számos egyetem egyetlen tanszékének a nevében és tevékenységi körében sincs benne a társadalomtörténet mint speciális szak vagy legalább mint tantárgy. A Szlovák Történelmi Társaságban szintén hiányzik az önálló szekció. A szerzők és olvasók érdeklődése a mi kicsiny könyvpiacunkon aligha váltja ki egy ilyen irányú speciális szaklap szükségességét. A közeljövőben Szlovákia társadalomtörténetének nem lesz a szomszédos országok historiográfiáival összehasonlítható szintézise (mint például Ernst Bruckmüller: *Sozialgeschichte Österreichs*, a készülő *Sozialgeschichte der Habsburgermonarchie 1848–1918* vagy Kövér György és Gyáni Gábor könyve). Ennek ellenére a szlovák történészek írtak és írnak munkákat az emberekről mint „társadalmi lényekről”, a társadalmi térről, csoportokról, generációkról, a mindennapi életéről és a kollektív emlékezetéről is. Ám az empirikus tanulmányoktól az ideológiailag „független” elméleti modellek kialakításához vezető úton haladó történetírás a mi környezetünkben nem kapott zöld utat. A tudományág sorsa nálunk sokban eltért más országokbeli fejlődésétől.

A társadalomtörténet-írás irányába történt elfordulás bizonyára sehol sem egyedül a vezető politikatörténettel való, tudományágon belüli belső szembefordulással függött össze. Németországban a háború utáni híres társadalomtörténet „alapító atyái” többek között azért váltottak át erre a szakterületre, hogy elhatárolják magukat saját korábbi munkáiktól, amelyekben ideológiailag támogatták a náciizmust. Nagy-Britanniában az alsó rétegek történelme felé való fordulást politikai egyenjogúsításként értelmezték: a figyelem az elitekről a modernizáció által veszélyeztetett marginalizált csoportokra toltott át. Magyarországon az 1970–80-as években a történészeknek egy olyan fiatal generációja lépett fel, amely a nyugati historiográfia új irányzatai iránti érdeklődésével mintegy „elszökött” az ideológiailag elkötelezett politikai történelem elől, és fokozatosan minőségi alternatívát hozott létre a hivatalos akadémiai tudománnyal szemben.

Ha a társadalomtörténet Szlovákiában jelentéktelen helyzetét szeretném megvilágítani, egy nagyobb állami formációban – a Magyar Királyságban, majd a Csehszlovák

Köztársaságban – létező, nem vezető nemzet „nemzeti tudományának” fejlődésére kell a figyelmet felhívnom. E helyzet következményeként a szlovák hivatásos történetírás fejlődése csak a két háború közti időszakban kezdődhetett el, vagyis akkor, amikor az összes környező országbeli történetírásnak már kiépített tekintélyes intézményei és folyóiratai voltak sokéves tradícióval, és az alapforrások könyvsorozataival, szintetizáló művek sorával rendelkeztek. A tudományág mennyiségi növekedése csak a 20. század '50-es éveiben következett be. A kutatóintézetek, levéltárak, múzeumok és a folyóiratok Szlovákiában azokban az években alakultak, amikor politikai okokból megszakadt a személyi és a felfogásbeli folyamatosság, amikor kezdetét vette a világ fontos gondolati áramlataitól való, sok évig tartó elzártság, és amikor az elméleti megoldásokon és a módszerek alkalmazásán politikai kényszerek vettek erőt.

Ahogy a szovjet blokk más országaiban, a marxista doktrína formálisan nálunk is a társadalom „alapjainak” kutatását követelte meg, és valóban nagy figyelmet szentelt a gazdaságtörténetnek. A városi és a falusi életmód vagy a társadalom struktúrája és transzformációja a válságok időszakában – ezek analízise csak mint „másodtermék” jött létre Darina Lehotská, Pavel Horváth, Anton Špiesz, Július Mésároš és mások munkájában. A társadalom történetének középpontjában az osztályharc, a szociális mozgalmak és elsősorban a munkásság állt. Ezt a beszűkült hozzáállást bírálta a történészek egyik kongresszusán a '80-as években Ľubomír Lipták. Szóvá tette, hogy a történészeket a munkás csak akkor érdekli, amikor eldobja a kalapácsát, elhagyja a gépét és sztrájkolni kezd, illetve a paraszt akkor, ha elhagyja az ekét és bekapcsolódik az éhségdemonstrációba. De még az említett politikai sztrájkok esetében is elsősorban a munkásvezetők nyilatkozatai vagy az ellenforradalmárok kegyetlensége állt a figyelem középpontjában. (Így történhetett meg, hogy 1989 végének forradalmi napjaiban a kutatóintézet szakdolgozói, akik negyven éven át tanulmányozták a munkásmozgalmakat, nem tudták, hogyan kell megalapítani egy sztrájkbizottságot.)

A társadalomtörténet feladatának egy részét pótolta a néprajz. Ez a tudományág is „kötelezően” a kollektivizmusra, az anonim „népre” helyezte a hangsúlyt, amelyet a vidéki szegény rétegekkel azonosított. A személyiség hatását ignorálta, hogy ideológiailag nehéz volt igazolni „az osztályidegenek”, a papok avagy a gazdag parasztok innovációs hozzáállását falun. A városetnológia csak az 1980-as években kezdett kibontakozni, és ennek is meg kellett indokolni a létjogosultságát.

A politikai változások 1989 után lehetővé tették a tudomány „normális” fejlődését (tudniillik, hogy más körülményektől is s ne kizárólag egyetlen párt kedvétől függjön), és az új állam létrejötté 1993-ban ösztönözte a társadalmi önreflexiót. A szociológusok újra fölfedeznek olyan személyeket és műveket, akiket és amelyeket ma a „társadalomtörténet” címszava alá is rendezhetnék, például az evangélikus teológus és orientalista Ján Lajčákot (1875–1918) és kitűnő művét: *Slovensko a kultúra* (Szlovákia és a kultúra), avagy a szlovák szociológia megalapítóját, Anton Štefánkot és művét: *Základy sociografie Slovenska* (Szlovákia szociográfiájának alapjai) (1945). A társadalomtudományok művelőinek egy része hajlandó nyitni az új kérdések, elméletek, hipotézisek, a források új fajtái és az új módszerek felé.

A jelenlegi hivatásos történetírás nem vonja kétségbe Ľubomír Liptáknak a magyarországi szelektív modernizációról, az elitekről, az emlékhelyekről vagy a politi-

kai kultúráról szóló munkáinak, Roman Holecnak a banktisztviselőkről írt tanulmányainak „történeti beosztását”. Több társadalomtudományi ágazat eredményeit és módszereit hasznosítják a most készült disszertációs munkák szerzői, mint Eleonóra Babejová a tér, a politika és az identitás viszonyát Pozsonyban a dualizmus időszakájában elemző munkájában (amit Cambridge-ben védett meg) vagy Gabriela Dudeková a magyarországi 20. század eleji szociális ellátásról szóló dolgozatában. Társadalomtörténeti irányultságú munkák születnek az etnológusok között is (mint például Monika Vrzgulová munkája az iparosokról).

Az én elképzeléseimnek a különböző szakterületek kutatóinak interdiszciplináris együttműködéséről intézményileg leginkább a Szlovák Tudományos Akadémia Kassai Társadalomtudományi Intézete felel meg. Ennek szervezeti felépítésében helyet kapott egy történeti és egy szociálpszichológiai kutatások osztálya is. A szociálpszichológus Viera Baèová a '90-es években érdekes, elméleti tanulmányokat és gyakorlati kutatások beszámolóit egyaránt tartalmazó kötetet adott ki a történelmi emlékezetéről és a társadalmi identitásokról. Jelenleg egy projektet koordinál a nemi (gender) szerepek kulturális jelentésének konstruálásáról. A kassai intézet kutatásainak súlypontját az 1945 utáni etnikai kisebbségek képezik. 1998 óta jelenik meg internetes folyóiratuk Štefan Šutaj szerkesztésében, a *Èas – èlovek a spoloènos* (Idő – ember és társadalom), amely eredeti, elméleti és friss kutatásokról beszámoló dolgozatokat közöl a társadalomtudományok területéről (www.saske.sk/cas).

A szlovák történetírás fejlődése számára új impulzusokat, elsősorban új kérdések felvetését és új témákat jelent a külföldi kollégákkal való együttműködés. A francia történészekkel való kooperáció keretében a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete a háború emlékezetéről és a városokról rendezett konferenciákat. Az osztrák projekt részeként született meg a *Bürgerium und bürgerliche Gesellschaft in der Slowakei 1900–1989* című, interdiszciplináris tanulmányokat tartalmazó kötet, a Moritz Csáky professzorral való közös munka gyümölcseként pedig a *Collective Identities in Central Europe in Modern Times* című munka, a Hannes Stekl professzorral való együttműködés eredményeként készül az osztrák és szlovák emlékhelyekről és mítoszokról szóló tanulmánykötet. Az oldenburgi Hans Henning Hahn professzorral együtt rendeztünk az idei év elején egy konferenciát a sztereotípiák történeti kutatásáról, ahol a német kollégákkal vitáztunk a nemzeti kultúrák sztereotípiáiról az irodalomban, a történetírásban, a politikában és a mindennapi életben (a szociális ellátásban, a szakácskönyvekben, az énekekben, a népművészetben és az építészetben).

Az említett projektekben a történészek etnológusokkal, irodalomtörténészekkel, zenetudósokkal, művészettörténészekkel, filozófusokkal, szociológusokkal, nyelvészekkel működtek együtt. Megpróbálták összekapcsolni a mikro- és makrotörténetírást az új társadalom- és kultúrtörténeti elméletek és módszerek alkalmazásával. Az új hozzáállás iránt nyitott kutatók száma egyelőre relatíve kevés. Tekintettel a szlovák történelem múltbeli alakulására, nálunk a társadalomban még nem alakult ki egy „kritikus réteg”, amely érdeklődne a társadalomtörténet iránt. Ezért Szlovákiában egyelőre aligha lehet definiálni a társadalomtörténetírás mezejét. A *társadalom- és kultúrtörténet* területén (az én érzékelésem szerint) a szomszédos országokbeli kollégákkal közös interdiszciplináris projekteken való együttműködés tapasztalatai alap-

ján azonban már ma megállapítható, hogy a multietnikus országokban éppen ez az út kínál lehetőségeket a „közös múlt” feldolgozására anélkül, hogy benne a nemzeti érdekek túlsúlyos szerephez jutnának. És ez a mi két történetírásunk számára nem elhanyagolható cél.

Fordította: Kocsis Aranka